

ΣΤΑ ΣΠΛΑΧΝΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ ... ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, ΜΟΥΣΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΣΤΟΝ ΜΟΥΣΙΚΟ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ – ΕΝΑΡΜΟΝΥΣΗ ΦΩΝΗΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑ ΟΥΡΑΝΙΑ ΥΨΗ

Αναστασία Παπαγεωργίου
Γκέντσο Μπάνεβ (επιστημονικός υπεύθυνος)

*Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών*

*Ομιλία 3.
Τόπος διεξαγωγής: Σιρόκα Λάκα*

Στόχος της κάτωθι εργασίας είναι η παρουσίαση της μουσικής παράδοσης των κατοίκων των χωριών της Βουλγαρικής Ροδόπης και το πώς διαφαίνεται ο καθημερινός βίος και η πολιτισμική τους ζωή μέσα από αυτή. Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε είναι πρωτίστως το κείμενο “В недрата на Родопите”¹ (Στα σπλάχνα της Ροδόπης) του λογοτέχνη και λαογράφου Ιβάν Βάζωβ, το οποίο αποτελεί γεωγραφικό, ιστορικό και πολιτισμικό οδοιπορικό στα χωριά της βουλγαρικής Ροδόπης, και στο οποίο συναντάμε πολλές αναφορές σε τραγούδια αλλά και έθιμα της περιοχής. Κατά κόρον χρησιμοποιήθηκαν επίσης επιστημονικές μελέτες και άρθρα σχετικά με την παραδοσιακή μουσική της Βουλγαρίας, καθώς και το Διαδίκτυο.

Με αφετηρία το κείμενο του Βάζωβ, θα μας απασχολήσουν ο ρυθμός και η μορφή της παραδοσιακής μουσικής, τα συνήθη μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται και η θεματολογία των τραγουδιών, τα οποία αντικατοπτρίζουν άμεσα ή έμμεσα τον κοινωνικό βίο των κατοίκων της Ροδόπης.

Μορφή και ρυθμός των τραγουδιών

Τονικό Σύστημα και ρυθμός. Η παραδοσιακή βουλγαρική μουσική χρησιμοποιεί, όπως και η ελληνική, τουρκική, αραβική κτλ το τροπικό μουσικό σύστημα², με χαρακτηριστικό το άκουσμα της έβδομης βαθμίδας πριν το τέλος του τραγουδιού. Σε κάποιες περιοχές της Ροδόπης συναντάμε και πεντατονικό μουσικό σύστημα. Σε αντίθεση με την υπόλοιπη Βουλγαρία, όπου υπάρχει αξιοσημείωτη ποικιλομορφία ως προς το ρυθμό των μελωδιών (9/8, 11/8 κτλ., μέχρι και μικτοί ρυθμοί) στην ευρύτερη περιοχή της Ροδόπης κυριαρχεί ο απλός ρυθμός των 2/4. Χαρακτηριστικός χορός και τραγούδι της περιοχής είναι το Йенино χορο³ σε γοργό ρυθμό 12/8 (αντίστοιχο του ελληνικού ζωναράδικου). Σε ορχηστρικά κομμάτια συχνά συναντάμε πιο περίπλοκους και ζωνρούς ρυθμούς (Сворнато χορο⁴ σε 9/8). Τέλος, το μεγαλύτερο μέρος των τραγουδιών της Ροδόπης είναι αργά, συχνά χωρίς καν ρυθμό (καθιστικά). Αν και άρρυθμα, τα τραγούδια αυτά, που εκτελούνται από έναν σολίστα ή από μια ομάδα τραγουδιστών, υπόκεινται σε έναν εσωτερικό παλμό.

¹<http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=817&Level=1>

²Penka Pencheva Mincheva, Characteristics of Bulgarian folk music

³<https://www.youtube.com/watch?v=ou1i1UBQPAM>

⁴<https://www.youtube.com/watch?v=gIVaMkvOPjA>

Φωνή. Τα παραδοσιακά τραγούδια της περιοχής της Ροδόπης είναι κυρίως μονοφωνικά, ενώ υπάρχει και ποικιλία πολύ χαρακτηριστικών πολυφωνικών τραγουδιών. Τραγουδιούνται τόσο από άνδρες, όσο και από γυναίκες.

Στα μονοφωνικά: Πολλές φορές ο/η σολίστας τραγουδά την κυρίως μελωδία και οι υπόλοιποι επαναλαμβάνουν ή απαντούν όλοι μαζί. Οι γυναίκες τραγουδούν συνήθως σε υψηλές τονικότητες. Οι άνδρες τραγουδούν χαμηλά και είναι είτε βαρύτονοι είτε μπάσοι. Η έκταση της φωνής είναι μεγάλη, πολλές φορές μεγαλύτερη από οκτάβα. Τα στολίδια που χρησιμοποιούν οι τραγουδιστές στη φωνή τους προσομοιάζουν στα γυρίσματα που κάνει η γκάιντα. Τα περισσότερα τραγούδια είναι μακρόσυρτα και αργά και προσδίδουν μια έντονη αίσθηση, σχεδόν δραματική. Χαρακτηριστικό είναι το κλισάντο της φωνής, που καθιστά το τραγούδι της Ροδόπης μοναδικό, γνήσιο και πρωτότυπο.⁵

Στα πολυφωνικά: Στη Ροδόπη απαντούν τρία είδη πολυφωνικών τραγουδιών, γεωγραφικά κατηγοριοποιημένα.⁶ Το πρώτο είδος εντοπίζεται στην περιοχή της σημερινής πόλης Велинград στη κεντρική Ροδόπη, τότε ακόμα υπό οθωμανική κυριαρχία. Το δεύτερο εντοπίζεται στην περιοχή του μεγάλου χωριού Невтелино (Неделино)⁷ της Νότιας Ροδόπης και το τρίτο στην περιοχή της γειτονικής πόλης Златоград (Златоград) και τις γύρω περιοχές κοντά στα σύνορα με την Ελλάδα. Χαρακτηριστικές είναι οι διφωνίες και η χρήση ισοκρατήματος, τα αντίφωνα, καθώς η διαφωνία που παρατηρείται στα πολυφωνικά τραγούδια της Ροδόπης από τον μη συνηθισμένο στα ακούσματα αυτά ακροατή. λόγω της συνεχούς χρήσης πολύ κοντινών μουσικών διαστημάτων.

Τα παραδοσιακά μουσικά όργανα. Από τα πιο διαδεδομένα και πλέον χαρακτηριστικά όργανα στη βουλγαρική μουσική, είναι η γνωστή μας γκάιντα (ή άσκαυλος). Στη βουλγαρική Ροδόπη χρησιμοποιείται κατά κόρον η “джура” (висока) гайда η οποία είναι κουρδισμένη πολύ ψηλά, σαν την αντίστοιχη στην Ελλάδα. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι η βουλγαρική γκάιντα μπορεί να παίξει όλη τη χρωματική κλίμακα, σε αντίθεση με την συνήθη ελληνική. Επίσης πολύ συχνά παίζεται η каба гайда⁸, ο γίγαντας της γκάιντας, που η πίπιζά της (ο αυλός της) ξεπερνάει το ένα μέτρο και τονικά είναι πιο χαμηλή. Η γκάιντα είναι το κυρίως όργανο της περιοχής και ο ήχος της είναι απαραίτητος συνήθως σε κάθε σημείο του τραγουδιού.

Επίσης πολύ διαδεδομένο στην περιοχή της Ροδόπης είναι το Кавал⁹ (ελλ. καβάλ ή καβάλι), το οποίο είναι ξύλινο πνευστό μουσικό όργανο και θυμίζει τη φλογέρα. Διαθέτει πολύ μεγάλη έκταση και ηχοχρωματικές δυνατότητες και παίζεται συνήθως σαν συνοδευτικό της γκάιντας, αλλά και κατά μόνας.

Η Тамбура¹⁰ (ελλ. ταμπουράς) είναι το κατεξοχήν συνοδευτικό όργανο της περιοχής της βουλγαρικής Ροδόπης. Είναι έγχορδο μουσικό όργανο συνήθως με 4 ομάδες χορδών, με μακρύ μπράτσο και μετακινούμενα δερμάτινα τάστα (μπερντέδες). Ο ήχος του και η κατασκευή του θυμίζουν μπουζούκι.

Η θεματολογία των τραγουδιών της περιοχής της Ροδόπης

Η πιο σημαντική ομάδα τραγουδιών είναι τα τραγούδια που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή και την κοινωνία των κατοίκων της περιοχής της Ροδόπης (τραγούδια της

⁵БИНКА ИВАНОВА КОТЕТЕРОВА – ДОБРЕВА МОДЕЛ ЗА ОБУЧЕНИЕ В ОБЛАСТТА НА БЪЛГАРСКИЯ ПЕСЕНЕН ФΟΛΚΛΟΡ НА ДЕЦА ОТ 4 ДО 14 ГОДИШНА ВЪЗРАСТ. Σελ. 39

⁶ Росица Кауфман, Тритевидамногогласиев Родопите. сп. Български фолклор, 3/2013, http://www.rodopskistarini.com/2015/03/blog-post_30.html

⁷<https://www.youtube.com/watch?v=7ryCK76CErU>

⁸<http://www.kabagaida.com/>

⁹<http://kaval-bg.com/>

¹⁰<http://bg.wikipedia.org/wiki/Тамбура>

σιντιάνκας¹¹ (седянка), τραγούδια της ξενιτειάς, μοιρολόγια κτλ.). Επίσης, ευρέως διαδεδομένα είναι τα τραγούδια που έχουν ως θέμα τους το ποιμενικό βίο των κατοίκων των χωριών της Ροδόπης. Πολύ συχνά συναντώνται τραγούδια που έχουν σχέση με τις τελετές του γάμου (νυφιάτικα), ερωτικά τραγούδια και πολεμικά ή ηρωικά τραγούδια. Στη βουλγαρική Ροδόπη εκλείπουν τραγούδια που συνδέονται με ημερολογιακές γιορτές (π.χ κάλαντα ή τραγούδια συνδεδεμένα με τη συγκομιδή και το θέρισμα).

Στο κείμενό του “В недрата на Родопите”, ο Ιβάν Βάζωβ παρουσιάζει έναν ντόπιο συνοδοιπόρο του να τραγουδά με θρηνώδη και μακρόσυρτη φωνή ένα ερωτικό τραγούδι:

*Запяла мома в гора зелена,
в гора зелена, в темно усое.
Ка'я зачул млад калугерин,
той си момата люто кълнеше:
— Убил те господ, бре малка моме,
че що не запя от-отзарана,
дорде не бях се покалугерил?
Пусто останало черното рucho,
огън да гори калимявката,
вода да носи бялата книга!*

Ο λογοτέχνης αναφέρεται γλαφυρά στα συναισθήματα που του προκάλεσε το άκουσμα του θλιβερού αυτού τραγουδιού και το ανάγει σε σύμβολο θρήνου, που κρύβει μέσα του όλη την πικρία και τους αναστεναγμούς της ζωής.

Κάθε στιγμή της τελετής του γάμου στη Βουλγαρική Ροδόπη συνοδεύεται από το αντίστοιχο νυφιάτικο τραγούδι.¹² Ο Ιβάν Βάζωβ μας παραθέτει με πολλή παραστατικότητα δύο σημεία της τελετής των πομακικών πληθυσμών της Ροδόπης. Το πρώτο αφορά την αρχή της γνωριμίας των μελλοντικών νεόνυμφων, όπου αποφασίζουν να παντρευτούν και ο γαμπρός θα πρέπει να πάρει την έγκριση από την οικογένεια της νύφης. Το δεύτερο σχετίζεται με τη νύχτα πριν το γάμο. Η νύφη διερωτάται σχετικά με την ομορφιά της και την πρώτη νύχτα του γάμου, ενώ οι παρευρισκόντες τη συμβουλεύουν τα παρακάτω, τραγουδώντας:

*Мари да не си се уплашила,
гелино, гелино![1]
Мари да не си се засрамила, гелино, гелино!
Когато дойде лудо младо
при тебе, при тебе:
да съблечеш мор фереджа
гелино, гелино!
да разбулиши дялбер яимак
от тебе, от тебе,
да съблечеш тел-ярмаг,
гелино, гелино.
Да се лъскат теловете
гелино, гелино,
да съблечеш херин риза
от тебе, от тебе.*

¹¹http://neomonastiri.blogspot.gr/2010/11/blog-post_12.html

¹²Сватбените родопски песни на българите мохамедани и тяхната връзка със старата обредна българска песен Пелагия Векилова, Светла Минкова

*Да събуеш жълти месте
за двесте, за стриста...*

.....
*Μιλα ли е майка ти,
гелино, гелино?*

(СбНУ 8, 1892, с. 51)

Ο Ιβάν Βάζωβ συνεχίζει την παράθεση πομακικών τραγουδιών της περιοχής, υπογραμμίζοντας το θρησκευτικό αίσθημα που διακατέχει τους κατοίκους. Το κάτωθι τραγούδι πραγματεύεται το θέμα της προίκας, χωρίς την οποία ήταν σχεδόν αδύνατο να παντρευτούν οι γυναίκες:

*Аман веке, мале мила, от сеймене,
от сеймене, мале мила, хаджиюви,
хаджиюви, мале мила, бимбашови.
Един седне, мале мила, други стане.
Останахме, мале мила, без работа.
— Не грижи се, Вахо мари, не тъжи се,
не тъжи се, Вахо мари, за дарове:
да са живи, Вахо мари, твойте лели,
твойте лели, Вахо мари, каменченки,
каменченки, Вахо мари, белювченки;
ша напредат, Вахо мари, даровете,
ша изтакат, Вахо мари, тънки кърпи,
ша одарим, Вахо мари, сватовете,
сватовете, Вахо мари, деверите.*

(СбНУ 8, 1892, с. 44-45)

Ο Ιβάν Βάζωβ αναφέρεται με θαυμασμό στην αυθεντικότητα, ομορφιά και βαθιά ψυχολογία που κρύβεται στα τραγούδια της Ροδόπης. Αφορμή υπήρξε το παρακάτω μοιρολόι-ηρωικό τραγούδι, που τραγουδούν η οικογένεια και η αγαπημένη ενός ετοιμοθάνατου πολεμιστή σαν απάντηση στην ερώτησή του για πόσο καιρό θα τον θρηνούν:

... Майката отговаря:

*„Иой ми, сино, мили сино,
щъ те жалим, щъ те тъжъ,
дорде дойда; при тебека,
при тебека, в черна земя! ...*

А бащата отговаря:

*Щъ те жалъ, ща те тъжъ,
дорде гарван побелее
дорде сухар филиз пугесте! ...*

Па сестрата отговаря:

*„Щъ те жалъ, братко мили,
до три годин, дорде родъ,
дорде родъ мъжко дете,
да го зовъ на тебека,*

на тебека — Мехмед Али“

Па либето отговаря:

„Щъ те жалъ, щъ те тъжа,
щъ те тъжъ ден до пладне,
дорде вляза в градината,
да наберъ росна китка,
да завтъкна на две бузи,
да излезъ на две порти
да залибъ друго либе,
друго либе по-хубаво,
по-хубаво, по-гиздаво!“

(СБНУ 8, 1892, с. 54-55)

Τα τραγούδια της ξενιτειάς (Песните на гурбет) είναι δύο ειδών: της αναχώρησης και της επιστροφής. Χαρακτηριστικό είναι το τραγούδι της περιοχής Торнал е Тодьо (Κίνησε ο Τόντιο), σε ρυθμό 12/8:

Торнал е Тодьо¹³.
*Торнал е Тодьо на гурбет да иде,
на гурбет да иде, пари да печели.
Ага е стигнал Кърджалийския каменъ,
съоднал Тодьо погрюма да прави,
та е утапанил полан тас с апраци
и един ми месаль овсени колаци.
Ага затросил о пунгяна с тютюнян
забурил я Тодьо в новине потури.
Ворнал са Тодьо пунгяна да трочи
и са ѝ своршил Тодюму гурбетян.]*

Κοντά στα τραγούδια της ξενιτειάς είναι τα ποιμενικά (овчарските песни), που αντικατοπτρίζουν την κύρια ασχολία των κατοίκων των βουνών της Ροδόπης.

Συμπεράσματα. Εξετάσαμε τα κύρια χαρακτηριστικά της μουσικής παράδοσης στο βουλγαρικό τμήμα της οροσειράς της Ροδόπης, όπως τα παρουσίασε ο Ιβάν Βαζόφ στο οδοιπορικό του στα βάθη της Ροδόπης. Το βιβλίο περιέχει πολύτιμες και πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες και περιγραφές στις οποίες μπορούν να γίνουν συγκρίσεις και έρευνες. Επιπλέον, η επιχειρήσαμε να δείξουμε τη σχέση μεταξύ της καθημερινής ζωής και του πολιτισμού των κατοίκων της Ροδόπης και των μουσικών εκφράσεων και του ρεπερτορίου των τραγουδιών τους. Περιγράψαμε τα κύρια ειδικά χαρακτηριστικά της μουσικής και των τραγουδιών της Ροδόπης, σημειώνοντας παραλληλισμούς μεταξύ της ελληνικής και βαλκανικής παράδοσης.

Βιβλιογραφία:

Ραπαγεοργίου 2016: Anastasia Papageorgiou. Родопската музика и песен през погледа на Иван Вазов [Rhodope Music and Song through the Eyes of Ivan Vazov] // Български език и литература [Bulgarian Language and Literature], 58.4, 2016, 417-426

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=xBTJdoyUk8Q>

- Pencheva Mincheva 2014:** P. Pencheva Mincheva. „Characteristics of Bulgarian Folk Music“. International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Musical Theory, Psychology and Pedagogy. Vol. 2, No. 5-1, 2014, pp. 33-41.
- Вазов 1892:** Иван Вазов. „Въ недрата на Родопитъ, (Пътни бълъжки и впечатления)“, в: Сборникъ за Народни Умотворения, Наука и Книжнина, Книга VIII, София, 1892. Слово.бг“
<<http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=14&WorkID=817&Level=1>> и
„Читанка“ <<http://chitanka.info/book/1775-v-nedrata-na-rodopite>>
<<http://www.rodopskistarini.com/>> [достъп: 05.09.2015].
- Векилова, Минкова 2009:** П. Векилова, Св. Минкова, „Сватбените родопски песни на българите мохамедани и тяхната връзка със старата обредна българска песен“, Научни трудове на Русенския университет, 2009, том 48, серия 6.2., с.291–296, <http://www.rodopskistarini.com/2011/05/blog-post_14.html> [достъп: 05.09.2015].
- Кауфман 2013:** Росица Кауфман, „Трите вида многогласие в Родопите“, сп. Български фолклор, 3/2013, с. 328–337, <http://www.rodopskistarini.com/2015/03/blog-post_30.html> [достъп: 05.09.2015].
- Котетерова–Добрева 2012:** Б. Иванова Котетерова–Добрева, Модел за обучение в областта на българския песенен фолклор за деца от 4 до 14-годишна възраст, Благоевград, 2012, с. 39.
- Наумов, Р. Шукриев 1996:** Д. Наумов, Р. Шукриев, Турски народни песни от Източните Родопи, Кърджали, 1996